

MAMMONAN VALTA JA SEN PSYKODYNAAMINEN VOIMA

Deutsche Bundesbankin entinen presidentti Hans Tietmeyer totesi valtioiden päämiehille helmikuussa 1993 (3. World Economic Forum): ”Tästä lähtien te tulette olemaan talousmarkkinoiden kontrollissa.” (Jung Journal s. 20) Ekonomi Wesley Clair Mitchell totesi jo 1900-luvun alussa, että taloustieteilijä, joka ei ymmärrä psyyken lainalaisuuksia on verrattavissa ihmiseen, joka käyttää tekniikkaa ymmärtämättä fysiikan lakeja. Taloustieteessä on lisäksi täysin unohdettu modernin taloustieteen kehittäjän Adam Smithin olleen teologin, joka argumentoi ja tarkasteli taloustiedettä eettiseltä perustalta. (Jung Journal nro 30/ 2013)

Julkisessa keskustelussa harvemmin jos ollenkaan kuulee analyttikkojen, sosiaalipsykologien tai teologien ääntä ja näkökulmaa nykyhetken talousongelmista tai suurista muutoksista SOTesta kilpailukykysovimukseen. Sosiaalipolitiikan professori Heikki Hiilamo on sentään ansiokkaasti ollut jo esillä, mutta useampiakin em. alojen ihmisten näkökulmia haluaisi kuulla mediassa.

Löysin vuodelta 2013 Jung Journalin nrosta 30 teemalla Raha psykologisia näkökulmia, joista seuraavassa tiivistelmää ja reflektiotani.

Rahan dynaamisen voiman taustasta

Olemme jo kaukana arkaaisen yhteisön vaihtotaloudesta, joka perustui konkreettiseen, materiaaliseen avunantoon toinen toiselle jonkin puuttuessa. Rahasta on tullut abstraktio, jonka sisältää lupauksen jostain, joka haastaa ihmisen vain luottamaan sen arvoon ja antamiin lupauksiin. Se lupaa sellaista maailmaan ja materiaa, josta ihminen unelmoi ja haluaa.

Analyttikko Claudia Nagel tarkastelee rahaa arkkityyppiteorian näkökulmalta. Raha on arvoa ylläpitävä ja vaihdon väline. Se sekä säilöo jotain perustavanlaatuista sisältöä että mahdollistaa muutoksen tai muuntumisen rahan itsensä laadussa, ihmisessä tai ympäristössä. Kuten kaikilla arkkityypeillä niin myös rahalla on sekä myönteinen että kielteinen puolensa. Myönteinen puoli ilmentää rahan uutta luovaa ja jotain pyhää, kielteinen puolestaan riippuvuutta herättävää ja demonista, tuhoavaa voimaa. Hän toteaa, että esikristillisenä aikana rahassa kuten sen edeltäjissä materiaalinen ja henkinen puoli olivat yhtä mutta kristinuskon alkaessa nämä erottuivat toisistaan ja raha siirtyi yksinomaan materiaalisia arvoja edustavalle puolelle.

Neurologi ja psykiatri Roland Henzelin näkökulma kuvaa tarkemmin rahan yksipuolisen materiaalisen arvon seurauksia ja ilmiöitä niin yksilöllisellä kuin kollektiivisella tasolla. Henkisten arvojen kieltämisestä ja yhteyden katkeamisesta oman kulttuurin henkisiin juuriin seuraa, että niitä edustava sisältö painuu tiedostamattomaan vaikuttaen sieltä käsin juuri kielteisten puolien kautta. Ihminen ei ole näistä vaikutuksista tietoinen ja arvotyhjössä hän on erityisen herkkä kaikelle manipulaatiolle. Nykyhetken länsimaisen ihmisen tehtävänä on toimia kuluttajana ja yhteiskunnan päättäjä on mahdollistettava ensisijaisesti se, että hän voi kuluttaa. Psykyssä tämä kehitys tarkoittaa voimistuvaa rationaalista, tehokasta ja yhä tarkemmin organisoituvaa tietoisuutta sekä yhä enemmän pelottavammaksi, kielletymmäksi ja halveksitummaksi tulevaa tiedostamattoman maailmaa.

Valinnan vapaus ja korvaavat tarpeet

Nykyihmisen arvoista yksi on vapaus valita, mikä näkyy sitoutumattomuuden ihannointina, haluna valita itse mm. elämänmuotonsa ja toimintansa. Valittavaa on niin paljon, että se voi jopa ahdistaa ja

erityisesti kasvavan nuoren ihmisen on haasteellista löytää suuntaa ja omaa identiteettiään. Kirjoittaja kuitenkin osoittaa, että tämä vapaus on vain näennäistä ja kertoo lähinnä arjen ja elämän tarkoituksen ja henkisten arvojen puutteesta. Tiedostamattomina ne herättävät ihmisessä kaipuuta liittyä kuitenkin edelleen johonkin suurempaan, joka voisi tarjota tälle puutteelle korvaavan sisällön. Näin markkinoista on voinut kehittyä uusi jumala entisten tilalle. Markkinoilla on valta vapauttaa ja armahtaa ihminen tiedostamattomaan siirtyneiden henkisten arvojen aiheuttaman tyhjiön ahdistuksesta tarjoamalla vaihtoehtoisia tarpeita ja sisältöjä sen täyttämiseksi ja vaihtoehtoisen suunnan elämälle. (Tätä näkökulmaa tarkastelee sosiaalifilosofi Dany Dufourin tarkemmin kirjassaan "Le divin marche".) Ihmiselle tarjotaan korvaavia ideaaleja ja normeja mm. ulkonäköön, terveyteen, ravitsemukseen, alkoholin käyttöön, asumiseen, ihmissuhteisiin liittyen sekä näihin kuuluvia kulutushyödykkeitä ja aktiviteetteja ja elämäntapaa.

Rahaan heijastuu täten luonnollisesti toiveita ja mielikuvia mahdollisuudesta astua maailmaan, joka lupaa vapautta ja onnea ja tyydytystä. Osallisuus rikkauksiin ja kuvitelmiin ongelmien ratkaisuisista materiaalin ja yhä enemmän rahan hankkimisen kautta johtavat ihmisen kuitenkin yhä kauemmaksi tavallisen arjen realiteeteista ja aidoista ihmissuhteista tässä ja nyt. Ihminen elää illuusioissa, jotka alkavat ohjaamaan toimintaa ja valintoja myös ihmissuhteissa.

Rahan merkitys ja vaikutus ihmissuhteissa

Ihmisten välinen dynamiikka on kietoutunut rahan ympärille. Sen tuottaminen yhdistää ihmisiä ja aktivoi toiminnan kohti tavoitetta saada yhä enemmän ja nopeammin rahallista tulosta. Se herättää kilpailua ja kateutta. Sen edestä valehdellaan, väristellään tosiasioita, sitä anastetaan ja siitä tehdään riippuvaiseksi, sillä lahjotaan, sitä vihataan ja sitä rakastetaan. Rahalla perustellaan päätökset ja valinnat, se ohjaa myös kiinnostusta ihmisiin.

Ihmisen arvoa mitataan enenevässä määrin rahassa eli ihmisen käyttämän ja edustavan, näkyvän materiaalin ja vallan kautta. Ihmisestä tulee kiinnostava niin pian kuin hänessä hahmotetaan välineellistä taloudellista hyötyä ja arvoa, mikä näkyy muun muassa keskusteluissa, jossa pohdinnan kohteena ovat säästöt erityisesti lapsia ja vanhuksia koskettavissa palveluissa. Ihmisen toiminnan ja valintojen ohjautuminen tämän ulkoisen hyödyn suuntaisesti on täysin ristiriidassa sen kanssa, mitä tiedostamattomat, todelliset tarpeet tarvitsisivat tullaan tyydytetyiksi. Ulkoisten meriittien, ulkonäön ja hyödyn herättämä yhteys toiseen ihmiseen jättää suhteen vaillinaiseksi. Ihminen ei koe tulevaisuutta kohdatuksi itsenään eikä ravituksi suhteessa.

J.L. Moreno on psykodraaman teorioiden ja käytäntöjen kehittämisen pyrkinyt juuri ihmisten välisen aidon kohtaamisen edellytysten luomiseen ja kohtaamisen mahdollistamiseen. Näen hänen työnsä yhtenä pyrkimyksenä toimia vastavoimana ja vaihtoehtona tälle em. kehitykselle.

Molemmat edellä mainitut kirjoittajat Jung Journalissa näkevät, että sellaiset ihmisyyteen kuuluvat tarpeet kuten turva ja luottamus tulla tunnetasolla hyväksytyksi ja varmuus siitä myös jatkossa ovat painuneet tiedostamattomaan. Henzell lainaa Erich Neumannin ymmärrystä Suuren Äidin arkkityypistä, jonka elämänmyönteiset voimat kykenisivät vastaamaan näihin tarpeisiin ja kannattelemaan ihmistä. Näiden voimien ja tarpeiden kieltäminen painaa ne tiedostamattomaan ja niiden vaikutus kääntyy kielteiseksi: esiin nousevat puutteen pelko ja ahneus, jotka alkavat ohjata valintoja. Jos em. tarpeet jäävät ilman riittävää tyydytystä varhaislapsuudessa, niiden tyydyttymisen tarve heijastuu herkästi juuri rahaan ja materiaan. J-H. Maaz toteaa kirjassaan "Das Gier-System" (2012), että kyse on tämän alkuperäisen puutteen narsistisesta kompensatiosta, joka voi toteutua

kahdella tavalla. Ihminen voi yliarvioida itseään, mikä näyttäytyy toiminnassa ahneutena. Hän voi myös tulla alemmuudentuntoiseksi, jolloin ihminen puutteen tai riittämättömyyden pelossaan välttelee vastuuta tai kieltäytyy avusta tai ajautuu hyväksikäyttämään sosiaalietuuksia. Varsinainen alkuperäinen puute ja tarve eivät tule kuitenkaan rahan ja materian kautta tyydytetyksi vaikka ihminen nostaisi annosta ja intensiteettiä, tavoittelisi haluamaansa enemmän ja useammin.

Raha ja uutta luova muutos

Reiner Manstetten tuo tekstissään esiin, miten erilaisin tavoin raha mahdollistaa uuden syntymisen ja kehittymisen eri elämän aloilla ja siirtymisen jostain vanhasta uuteen kuten teknologiassa. Nyky-yhteiskunnassa tämä tapahtuu yhä nopeammin mutta rahan asettamilla ehdoilla. Ihmisen luovuuden ja muutoksen tarve sekä toivo näistä heijastuvat rahaan. Suostuessaan rahan ehtoihin ja palkitsemisjärjestelmiin ihminen voi kokea olevansa luoja jopa megalomaniaan asti ja kuvitella voivansa hallita tulevaisuutta ja vaikuttaa siihen rahan avulla edelleen.

Kun seuraa keskustelua talousongelmista, siinä esiin tulevista argumenteista ja haasteista on kuitenkin havaittavissa, että rahalle on kehittynyt jo oma dynamiikkansa ja logiikkansa, mitä ihmisen alkaa olla jo vaikea ymmärtää ja puuttua sen seurauksiin tai vastustaa siihen mukaan joutumista kuten Hanzell toteaa artikkelissaan. Talouselämälle, joka toimii ja kehittyy pelkästään rahan vallan ohjaamana, on annettu valta myös päättää ja vaikuttaa siihen, ketkä voivat kuulua ja millä ehdoilla materiaalisen rikkauden ja vallan maailmaan ja ketkä eivät. Sillä kaikki eivät rahajärjestelmien ehtoihin kykene ja osa ei halua suostua, jolloin he jäivät osattomiksi materiasta ja vauraudesta sekä varallisuuteen heijastetusta onnellisten maailmasta. Ja kuilu näiden kahden maailman välillä on kasvamassa. Tämä on pelottavaa, sillä historia osoittaa, että monet niistä kulttuureista ovat hajonneet ja hävinneet, joissa rikkaiden ja köyhien välinen kuilu on kasvanut kohtuuttomaksi.

Talouselämän ongelmat ovat taistelutanner, jossa henkisten ja materiaalisten arvojen välinen konflikti ei ota ratketakseen. Hanzell kuvaa tätä taistelua Sankarin arkkityyppisenä toimintana mutta sankarin, joka on jäänyt ikuisen lapsen tasolle. Taisteluun pysähtyvä, voittoa havitteleva Sankari ei löydä ratkaisua eikä tietä sille, miten kesyttää Suuren Äidin (mater= materia) ja Suuren Isän (logos= henkinen) voimat ja välinen dynamiikka, joka heijastuu kielteisinä talouselämän ongelmassa. Tarvitsemme Heinzellin mukaan aikuista Sankarin arkkityyppiä nykyisten talousongelmien ratkaisemiseksi.

Se tarkoittaisi mahdollisuutta ottaa huomioon myös rahan alkuperäinen tausta, jossa yhdistyivät ihmisen sekä henkiset että materiaaliset arvot ja tarpeet. Mikä ja millainen voisi siis olla sellainen talouselämä, jossa on luovuttu yksipuolisesta rahan vallan osoittamasta kehityssuunnasta ja ehdoista ja huomioidaan vakavasti ihmisen humanitääriset ja henkisten arvojen tarpeet?

Henkisen ja materiaalisen yhdistyminen psyykessä tarkoittaisi tietoisien ja tiedostamattoman välisen vaihtotalouden mahdollistumista. Se kykenee tuottamaan ravitsevuutta, luomaan merkitystä yksilön arjelle ja hyvinvoinnille ihmissuhteissa niin työssä kuin muussa elämässä. Luovuus, joka herää käyttöön tästä yhteydestä, ei synny rahan vallasta - se on vapaa rahajärjestelmien asettamista ehdoista. Ehkä voisi olettaa, että tällainen kehitys yksilöissä, olisi yksi edellytys myös talousongelmien uutta luovaa ratkaisua varten, jossa talouden kehittyminen olisi vapautettu yksipuolisesta rahan vallasta. Tällöin lähestyisimme mahdollisesti myös sitä maailmaa ja sellaisia yhteiskunnallisia rakenteita, joiden edellytyksiä J.L. Moreno kutsuu luovuuden vallankumoukseksi.

Reiner Manstetten, joka mm. tutkii talouden ja uskonnon yhteyttä sekä talousetiikkaa ja ekologista taloutta, näkee rahan ja mammonan vallan muuntumisen mahdolliseksi sellaisten ihmisten kautta, jotka ovat vapautuneet rahan lupaamista illuusioista. Näitä ihmisiä tarvitaan kuitenkin riittävän paljon. Tällaisen vapauden ja muutosvoiman löytää hänen mukaansa ihminen, joka suostuu omassa elämässään sitkeästi etsimään yhteyttä kaikille ihmisille yhteiseen, sisäiseen rikkauden ja luovuuden lähteeseen. Se tarkoittaa laskeutumista oman itsen syvyyksiin, mutta siihen suostuessaan ihminen voi löytää todellisen aarteen. Sen, jota ihmiskunta jatkuvasti etsii. (Jung, GW 18/1§ 270) Sen löytäjä voi kokea tavallisen arkensa entistä tarkoituksellisempänä ja henkisesti ravitsevana, ei häneltä mitään puutu.

Lähteet:

Jung Journal nr 30/ 2013 artikkelit analytikko Dieter Knoll: Geld und Seele; neurologi ja psykiatri Roland Henzell: Mammon – Gott oder Teufel; analytikko, organisaatiokonsultti Claudia Nagel: Macht und Magie des Geldes- Heiligtum und Fetisch; Reiner Manstetten: Geld und Transzendenz.

J.L. Moreno: Who shall survive? 1953 ja Die Grundlagen der Soziometrie. Wege zur Neuordnung der Gesellschaft. (1974)

Copyright 10.10.2016 Tuula Grandell